

ADÂLET

Adâlet, "dürüstçe yaşamak, kimseyi incitmek ve herkese sahip olduğu şeyi vermek demektir."

Yunanlı filozof Ulpian

Adâlet Nedir?

ADÂLET, ÖDÜL VE CEZA DAĞITAN KURALLARLA İLİŞKİLİDİR; her insana hak ettiği şeylerin verilmesi gereği hakkındadır. Bu durum sadece maddî malları değil, özgürlük ve haklar gibi, dağıtılması mümkün olan tüm şeyleri kapsar. Çoğu defa yapıldığının aksine, adâletin ahlâkî açıdan iyi ya da doğru olan şeyler ile karıştırılmaması gerekir. Bir kimse başkalarınınca ahlâk dışı sayılabilecek, ancak adâletsiz olduğu ileri sürülemeyecek türden davranışlarda bulunabilir. Norman Barry poligami – birkaç karı ya da koca ile yapılan anlaşmalı evlilik – örneğini vermektedir. Burada adâlet söylemi geçerli değildir. Can alıcı ayırım, adâletin kurallarla ve bu kuralların hangi yoldan yürütüldükleriyle ilişkili olmasında yatmaktadır.

Adâlet kavramı iki soru ortaya koyar: Bir kişinin hak ettiği şeyler nelerdir ya da bu kişiye uygun düşen ödül ve cezalar, yani dağıtımın ilkeleri nelerdir? Ve hangi türden fayda elde etmek için hangi ilkeler uygundur? Refahın, aşkın ya da cezaların dağıtımını tartıştığımız bir durumda bu kurallar oldukça farklı olacaktır. Geleneksel olarak adâlet usule ilişkin bir nitelik taşır; bu açıdan adâlet, insanların özgürlüklerinin korunması ve diğer kişilerin özgürlüklerine saygı göstermeyi beceremeyen kişilerin nasıl cezalandırılacakları hakkındadır.

Tarihsel açıdan ele alındığında, adâlet sürekli olarak iki yönden tehdit edilmiştir. İlk saldırı hukukî aktivizmden gelmektedir. Bu saldırı, hukukî kararlar doğrudan yargıçların tercihlerini ve önyargılarını, onların doğruya veya yanlışla ilişkin kişisel görüşlerini yansıttığında gerçekleşir. Bu da hukukun değil, kişilerin hâkimiyeti anlamına gelir. İkinci saldırı, gelir ve refahı, muğlak olmakla birlikte görünüş itibarıyla çekici gelen “toplumsal adâlet” ilkesine dayanarak yeniden dağıtma girişiminden gelmektedir. Bu ilke kimin neyi nasıl elde ettiğiyle ilgilenmek yerine, “kimin neye sahip olduğuyla” ilgilenir. Adâlet kavramı, özgürlük, düzen ve yasalar gibi meselelerle ilişkiliyken, bu yeni yaklaşım maddî yeniden dağıtımla ilgilidir. İnsanların gelir ve refahlarını âdil yollardan (çok çalışmak gibi) elde edip etmedikleri, toplumsal adâlet için konuyla ilgili olmayan bir meseledir.

Filozofların Adâlet Hakkındaki Düşünceleri

Platon ve Aristo sağlıklı bir toplum için temel öneme sahip olduğunu düşündüklerinden adâlet meselesiyle ilgilenmişlerdi. Platon adâleti “herkese hak ettiği şeyi vermek” olarak

tanımlamıştı. Onlara göre adâlet, insanların sahip oldukları değeri belirlemekle ilgiliydi. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bir entelektüel olarak Platon değerini zekâ ile bağlantılı olduğuna inanıyordu. Bu da onu en akıllıların, yani muhafız filozofların yönetimini tercih etmeye yöneltmişti. O zamandan bu yana entelektüeller, hak ettikleri saygıya ve güce sahip olmadıklarını sürekli olarak tekrar edip durmuşlardır. Hukukî aktivizm, zekânın neyin âdil olduğuna karar vermek için en iyi dayanağı sağladığı iddiasının günümüzdeki tezahürlerinden biridir.

Sokrates'in, gemi kazazedelerini kurtarmada başarısız olan generallerin idam edilip edilmemesi hakkında Atina'da yapılan bir mahkemede oy vermeyi reddetmesi, adâletin kurallarla ilgili olduğunu gösteren bir örnektir. Sokrates'in bunun için öne sürdüğü neden, kimsenin âdil bir yargılama olmaksızın mahkum edilemeyeceği ve cezalandırılmayacağı şeklindeydi. Ancak suçlama için deliller öne sürüldükten ve insanlara eylemlerini savunma fırsatı verildikten sonra, bu kişilerin sahip olduğu değer belirlenebilirdi. İlk dönem kanunnamelerden birinin düzenleyicisi olan Roma İmparatoru Jüstinyen, adâleti, "her insana hak ettiğini vermek" olarak tanımlamıştır. Orta Çağlar'da adâlet en büyük politik erdemlerden biri olarak görülmüştür; zira yöneticilerinin âdil olmaları durumunda toplumlar barış ve refah içinde yaşayabilirlerdi.

İskoç Aydınlanması, adâlet kurallarını keşfetmek ve açıklamak ile, insanların haklarına saygı gösterilmesi konuları üzerine odaklanmıştı. John Locke, adâleti, yaşamın korunması, özgürlük ve mülkiyet ile eş tutmuştu. David Hume insanların ancak diğer kişilerle işbirliği yaparak hayatta kalabileceklerine ve zenginleşebileceklerine inanıyordu. Söz konusu olan sorun, diğer

insanlarla çatışmaktan kaçınmak ya da en azından bu çatışmayı en aza indirmektir. Bu durum, tüm insanların âdil olduklarını kabul ettiklerinden dolayı uyacakları, açık ve saygı gösterilen kuralların belirlenmesi zorunluluğuna yol açtı. Hume'un mülkiyete ilişkin adâlet kuralları şunlardı: mülkiyetin barışçıl şekilde edinilmesi, rıza dahilinde aktarılması ve verilen sözlerin yerine getirilmesi. Adâlet, diğer insanların özgürlüklerine ve mülklerine saygı gösterilerek ortaya konuluyordu. Adam Smith'in işaret ettiği üzere: "Tek başına adâlet çoğu durumda negatif bir erdemdir ve sadece komşularımızı avlamamıza engel olur." Diğer insanlara zarar vermediğimizde âdil davranmış oluruz. Adâletsizlik ise diğer kişilere zarar verdiğimizde ortaya çıkar. Şiddet ya da hırsızlık gibi eylemler nedeniyle diğer insanların haklarına saygı gösterilmede yetersiz kaldığı durumlar, devletin adâleti sağlamak amacıyla hapse atma ya da para cezası verme gibi kanunî güç kullanımını meşru kılabilir.

Uyulan Kurallar Olarak Adâlet

Adâlet en sık hukukî sistem bağlamında uygulanır. Bu sistem, adâleti bozduğu kabul edilen haksızlıkların sonucu olarak dağıtılan cezalar ve ödüller ile, hasarlara veya zararlara karşılık verilen tazminatları dağıtmakla ilgilenir. Hâkimler de adâletin idaresiyle ilgilenirler. Kanunların zorunlu olarak âdil olmaları gerekmez. İnsanlara âdil davranmadıkları için kanunlar âdil olmamakla eleştirilebilirler. Kanunları değiştirmek için yürütülen kampanyalar çoğunlukla mevcut kanunların âdil olmadığı gerekçesine dayanırlar. Adâlet sistemi, geniş ölçüde kabul gören ve yargılama yöntemine ait olan kuralları tanımlamak ve uygulamakla ilgilenir. Bu kurallar kanun hükümleri

uyarınca tanımlanmışlardır. Adâlet sistemi insanlara, diğer durumlarda adâletsiz sayılabilecek yollardan muamelede bulunabilecek yetkilere sahiptir. Örneğin bu sistem insanları hapse atarak onları özgürlüklerinden yoksun bırakabilir ya da onlardan para cezası biçiminde para alabilir. Bu türden yetkililerin dahilindeki tehlikelerden dolayı, söz konusu süreç katı kuralları takip etmek zorundadır. Buna uygun bir örnek adli tarafsızlıktır; hâkimlerin peşin hükümlü olmamaları ya da davanın taraflarından birini tutmamaları gerekir.

Yargısal adâlet kurallara saygı göstermekle ilgilenir. Bu adâlet içeriğinin âdil olmasıyla değil, kararların nasıl alındığıyla ilişkilidir. Kurallara uymakla elde edilen sonuçlar âdildir. Herkesin aynı mesafeyi koşması, verilen zamanın aynı olması ve yetkililerin (ya da hakemlerin) tarafsız olması gibi belirli kurallara uymak koşuluyla yapılan bir spor yarışmasında sonuçlar âdildir. Bu hafta bir koşucunun, sonraki hafta bir başka koşucunun ya da her hafta aynı koşucunun yarışı kazanması adâletsizlik iddiaları için bir gerekçe sunmaz.

Hukukî Aktivizm

Adâlete yönelik bir tehdit olarak hukukî aktivizm, hâkimlerin, anayasa veya kanunlarda yazılı olan kurallara ya da geniş ölçüde kabul gören doğal adâlet kurallarına (hukukun hâkimiyeti kısmına bakınız) başvurmak yerine, neyin âdil olduğu hakkındaki kendi görüşlerini dikkate aldıklarında ortaya çıkar. Hukukî aktivizmi savunanlar hâkimlerin rolünün “doğru olanı yapmak” olduğuna inanırlar. Verilen kararları, bu kararları almak için kullanılan yöntemler yerine sonuçları itibariyle değerlendirirler.

Avrupa'daki en alt düzey mahkemelerden AB'nin Avrupa Adâlet Mahkemesi'ne kadar, hâkimlerin bu yaklaşımı izlemesi endişe yaratmaktadır. Bu durum adâlete yönelik bir tehdit oluşturuyor, çünkü çoğunlukla anlaşıldığı şekliyle adâleti zayıflatıyor. Mahkemelerin anlaşmazlıkları nasıl çözebileceğine ilişkin öngörülebilirliği azaltıyor. Kararlarını hukukî aktivizme dayandıran hâkimler kendi değerlerini, tercihlerini ve önyargılarını dayatmakta, yetkilerini suistimal etmektedirler ve sorumluluktan yoksundurlar. Böyle bir durumda, insanların mahkemelerin adâleti sağlayacağına olan güven ve itimatları şiddetli ve tehlikeli bir şekilde zayıflayacaktır.

Hak Kazandırıcı Adâlet Teorisi

Adâlet kurallarını gelir ve refah dağıtımına en sert şekilde uygulama girişimi, Harvardlı filozof Robert Nozick tarafından *Anarşi, Devlet ve Ütopya (Anarchy, State, and Utopia)* adlı kitabında yapılmıştır. Nozick sosyal adâlet teorilerine karşı yıkıcı bir eleştiri yazmış, geleneksel görüşün “hak kazandırıcı adâlet teorisi” adını verdiği yeni bir versiyonunu sunmuştur. Mülkiyet dağılımının, mülkiyetin güç kullanma ya da hile olmadan âdil bir şekilde edinilmesinden ve aktarılmasından doğması durumunda âdil olacağını öne sürmüştür. İnsanlar hiçbir haktan yoksun bırakılmadığında adâlet sağlanacaktır. Böylece, âdil yoldan edinilmiş olması koşuluyla, gelir ve refahın yoğun olarak yeniden dağıtımına ilişkin ahlâki açıdan haklı hiçbir neden yoktur. İnsanlar gönüllü olarak ürettikleri ya da edindikleri şeylere hak kazanmaktadırlar. “Toplumsal” açıdan gerçekten “âdil” olan bir toplum herhangi bir sayıda mülkiyet dağılımı içerebilir, çünkü can alıcı olan mesele – haklara saygı

gösterilsin ya da gösterilmesin – dağılımın nasıl ortaya çıktığıdır. Bu teori, adâleti tarihsel olarak algılayışımıza dayanan, usule ilişkin bir teoridir.

Böylece, en zengin ile en fakir kişi arasında geniş boşluk bulunan bir toplum âdil olabilir. En zengin ve en fakir arasında neredeyse hiçbir fark bulunmayan bir toplum da böyle olabilir. Refah ve gelir dağılımına ilişkin bilgi, o toplumdaki adâlet hakkında bize hiçbir şey söylemez. Bunun için dağılımın nasıl gerçekleştiğini bilmemiz gerekir. En zenginlerin refahlarını fakirlerin seve seve satın aldıkları malları sağlayarak edinmeleri durumunda, geniş bir boşluğun olduğu toplum da âdil olabilir. Nispi eşitliğin bazı insanların diğerlerinden çalıp çırpması sayesinde sağlandığı bir durumda ise bu toplum adâletsiz olacaktır.

Nozick kendisinin açık ve basit olan gönüllü edinim ilkesine yapılan iki ilâve tanımlamaktadır. İlk ilke, geçmişteki haksızlıkların düzeltildiği ıslah ilkesidir. Örneğin, mülkü çalınan kişilere mülkleri geri verilmeli ve zarar veren kişiler mülkü zarar görmüş kişilere tazminat ödemelidir. Buradaki amaç, haklar suis-timal edilmeden önceki duruma, yani statüko öncesi duruma dönmektir. İkinci olarak Nozick, John Locke'un adının verildiği Lockeçu koşulu kabul etmektedir. Buna göre, mülkün edinimi, bir başkasını kendi hayatı için gerekli olan şeylerden (çöldeki su gibi) mahrum etmemelidir. Bu gibi durumlar istisnai olmak üzere, her türden dağılım potansiyel açıdan âdildir.

Sosyal Adâlet Nedir?

Thomas Sowell'ın da ifade ettiği üzere, birden fazla kişinin arasındaki etkileşimi kapsamı anlamında tüm adâlet “sosyaldır.” Bununla birlikte, sosyal adâlet talebi çok daha güçlü bir iddi-

ada bulunmaktadır. Aslında Sowell bu adâletin “anti-sosyal” olduğunu ileri sürmektedir, çünkü bu talepleri kabul etmenin topluma olacak maliyetlerini görmezden gelmektedir. Politik açıdan kullanıldığı üzere sosyal (ya da “dağıtımçı”) adâlet, maddî malların ahlâkî açıdan sadece tek bir doğru dağılımı olduğunu ve bunun da mevcut toplumda bulunmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle, devletin, söz konusu ahlâkî dağılımı gerçekleştirmek amacıyla gelir ve refahı ona sahip olanlardan kendi himaye ettiği gruplara dağıtması doğru görülmektedir. Özgürce tercih edilen mübadelelerin olduğu bir piyasadan doğan dağılımın ahlâkî olmadığı iddia edilmektedir. Bu da hak kazandırıcı adâlet teorisi ile çelişmektedir. Günümüzde sosyal adâlet politikada kullanılan popüler bir slogandır, çünkü devlete ve onu idare edenlere kimin neye sahip olacağına karar verme yetkisini vermektedir. Refahın dağıtımına ilişkin alternatif ilkeler ise nadiren açıkça ifade edilmektedir. “Sosyal adâlet”, bu adâletin nasıl sağlanacağına ilişkin olarak yapılan bir değerlendirmeden ziyade, hoşnutsuzluğu arttırmak ve gücü ele geçirmek amacıyla kullanılan bir slogandır.

Bir Serap Olarak Sosyal Adâlet

Friedrich Hayek tüm bu sosyal adâlet düşüncesini kaçırmak yollar aramak ve yanlış fikirler vermek amacıyla bilinçli olarak tasarlanmış bir serap olarak görmüş ve reddetmiştir. “Sosyal adâlet” ifadesinin özgür bir toplumda hiçbir anlamı olmadığı sonucuna varmıştır. İnsanların özgürce mübadelede bulunmalarına izin verildiğinde, bunu izleyen dağılım bir özgürlük sürecinin sonucu olacak ve hiç kimsenin amaçlarına göre yaratılmamış olacaktır. Bu düşünceyle ilgili ilk sorun, insan davranışlarına ve sadece insan eylemlerine uygulanan adâletin âdil veya adâletsiz

olabileceğidir. Bununla birlikte, özgür bir toplumdaki ödüllerin dağılımı herhangi bir kişinin amaçlarının değil, milyonlarca kişinin her gün aldığı milyonlarca kararın sonucunda gerçekleşmektedir. Bu durumda, sözde âdil olmayan bir bölüşüm elde etmek için âdil olmayan biçimde hareket eden kişiler kimlerdir? İkinci olarak, âdil bir dağılımın ne olduğu konusunda hiçbir görüş birliği olmadığından, toplumsal adâlet ilkesini uygulamak, herkesin refahın yeniden dağılımına bir başka kişinin değerlerini yansıtan biçimde katkıda bulunmasını gerektirecektir. Bu da özgürlüğün tersi demektir. Bir kişinin kendi sosyal adâlet görüşünü gerçekleştirmesi, diğerlerinin adâletsiz olarak göreceği bir dağılım yaratacaktır. Zorla yapılan her türden dağılım çoğu insanı memnun etmeyecektir. Üçüncü bir sorun da şudur: toplum o kadar karmaşık ve daimî bir değişim hâindedir ki, herhangi bir türden dağılımı yaratmak ve korumak mümkün değildir. Tıpkı bir oyunda olduğu gibi, önceden belirlenmiş bir sonuca yönelik olarak oynamak mümkün değildir. Dördüncü olarak, yeniden dağıtım refaha zarar vermektedir; çünkü herkes kendi gelirini tüketicilerin taleplerini karşılamaya çalışmak yerine, gelir elde etmek için dayatılan kriterin koşullarını sağlayarak en yüksek düzeye çıkarmaya çalışacaktır. Beşinci olarak, yeniden dağıtım, kararları alan kişileri kendilerinin daha fazla şey elde etmeye haklarının olduğuna inandırmayı başaracak şekilde etkileyen kesimlerin politik gücünü yansıtacaktır. Nihâî kararları verecek olan şey politik güç olacak ve devlet bir refah kaynağı hâline gelecektir.

Totaliter Bir İlke Olarak Sosyal Adâlet

Nozick sosyal adâleti totaliter bir ilke olmakla suçlamıştır, çünkü bu ilke refahın devletin dilediği şekilde serbestçe dağıtılabil-

ceği ortak bir mülk olduğunu varsaymaktadır. İnsanların kendi ürettikleri şeyler üzerinde hak talep etmelerini hiçbir biçimde kabul etmemektedir. Kolektif mülkiyet varsayımı yapılmakta ve üretim bölüşümünden ayrılmaktadır. Özgür bireylerin ürünlerini kontrol etme hakkını devlete ne vermektedir? Bu ilke bize devletin taleplerini karşılamak için varolan toplumsal bir araç muamelesi yapmaktadır. Bu durum Kant'ın kategorik emperatif ilkesini inkâr etmek demektir: insanlara sırf diğerlerinin hedeflerini gerçekleştirmeye yarayan araçlar olarak değil, kendileri bir amaç olarak davranılmalıdır. Köleliği yasaklayan da bu ilkedir. Dolayısıyla, sosyal adâlet totaliter sonuçlar içermektedir, çünkü hepimizin devletin kölesi olduğunu ifade etmektedir.

Çatışan İlkeler

Sosyal adâleti savunanlar genellikle bunun ne anlama geldiği konusunda belirsizdirler. Dinleyicilerinin bu ilkeyi – topluluktaki diğer dinleyicilerin görüşlerine zıt olmasına rağmen – onların “kimin ne alması gerektiği” hakkındaki görüşleri anlamına geldiğini varsayacaklarını umarlar. Bu ilkeyi açıklamaya zorlandıklarında da üç çelişkili ve tutarsız ilke öne sürerler: eşitlik (eşitlik bölümüne bakınız), ihtiyaçlar ve fazilet. Bunları hepsi de haksız niteliktedir.

Eşitlik Anlamında Sosyal Adâlet

Eşitlikçiler ahlâkî olan tek bölüşümün gelir ve refah eşitliği olduğuna inanırlar. Görüşlerinde nadiren bu kadar açık olmalarına rağmen eşitsiz bölüşümü adâletsizliğin bir delili olarak sunmaları, gelirdeki her eşitsizliğin doğrudan adâletsizlikten kaynaklandığını düşündüklerini gösterir. Eşitlikçiler doğal

olan durumun eşitlik olduğunu ve bundan meydana gelen her sapmanın açıklanması ve meşrulaştırılması gerektiğini varsayarlar. Şüphesiz, aslolan eşitsizliğin doğal olduğudur ve bunun anlamı eşitliğe yönelik her hareketin meşrulaştırılması gerektiğidir. Eşit gelirlere yönelik durum eşitlik adı altında incelenmektedir. Bununla birlikte, eşit gelirler koşulunun açıkça haksız olduğunda dikkat edilmelidir; çünkü, diğer kişilerin isteklerine yönelik çabalara, üretime ya da bunların karşılanmasına önem vermemektedir. Bu durum, ne kadar tembel ya da beceriksiz davranırsa davranсын, herkesin eşit ödüller alacağı anlamına gelir. Pek çok eşitlikçi tam bir eşitliği değil, sadece daha fazla eşitliği kastettiğini ifade etmektedir. Fakat bunların adâlete ilişkin görüşlerini tatmin etmek için ne kadar eşitlik gereklidir? Diğer eşitlikçiler tamamıyla farklı bir ölçüte sahip iken, bunlar kendi eşitlik seviyelerinin adâlet ölçütünü karşılayan tek seviye olduğu sonucuna nasıl varmaktadır?

İhtiyaçlar Anlamında Sosyal Adâlet

İkinci bir okul da refahın ihtiyaçlar temelinde tanımlanması gerektiğini ileri sürmektedir. İhtiyaç bir zorunluluktur, o olmadan kimse yaşayamaz. İhtiyaç, istek veya arzulardan daha fazlasını kapsamaktadır. İhtiyaç içinde olan kişi yiyecek, giyecek ya da barınak gibi, hayatta kalması için gerekli şeylerden yoksundur. Çok önemli olarak görüldükleri için bunların sadece arzulanır olmadıkları, aynı zamanda birer hak oldukları da düşünülür. Bu nedenle ihtiyaçların diğer isteklerin karşısında önceliği olmalıdır. Diğer insanların isteklerinden önce, herkesin temel ihtiyaçlarının karşılanması gereklidir. İhtiyaçlar felsefesinin mantığı küresel yeniden dağılımdır. Buna göre, refah,

zengin ülkelerdeki varlıklı insanların ellerinden zorla alınmalı ve fakir ülkelerdeki fakir insanlara verilmelidir. İhtiyaçlar ilkesi, kendilerini fakir olarak görmekle birlikte temel ihtiyaçlarından yoksun olmayan ülkeler de dahil olmak üzere, zengin ülkelerdeki geniş kesimlerin ellerinden sahip oldukları şeylerin alınmasını gerektirir. Dünyanın başka bir yerinde birileri açlık çektiği müddetçe, kimsenin kendi evini geliştirmesine, moda-ya uygun giysiler satın almasına, sinemaya gitmesine ya da CD satın almasına izin verilmemelidir. Bu mantığa göre, kimsenin ihtiyaçlar ilkesini savunan kişilerin kitaplarını satın almasına izin verilmemeli, onun yerine bu kişilerin paraları ihtiyaç içinde olan insanlara verilmelidir. Diğer insanların ihtiyaçları karşılanmadığı sürece, bu ilkeyi savunanların dünyayı dolaşır fikirlerini tanıtmaya tekliflerini geri çevirmeleri gerekir. Bu kişilerin ilkelerini kendilerine dahi uygulamamaları, bunun ne kadar kusurlu olduğuna dair bir şeyler ifade etmelidir.

İhtiyaç ölçütlerine ilişkin birkaç sorun söz konusudur. İlk olarak, ihtiyaçların tanımı üzerinde uzlaşmak mümkün değildir. Bunlar nesnel mi, yoksa öznel midir? Aslında ihtiyaçlar sürekli olarak yeniden tanımlanmaktadır, dolayısıyla ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak asla mümkün olmayacaktır. İkinci olarak, tarihsel içerik görmezden gelinmektedir. İhtiyaç olarak görülen şeyler toplumlar içinde ve arasında ve farklı tarihsel dönemlerde geniş ölçüde değişmektedir. Üçüncü olarak, ihtiyacın varlığı kendiliğinden diğer kişiler üzerinde bunun karşılanması için bir yükümlülük yaratmaz. Yaşamaları için böbreğe ihtiyacı olan bir kişiyi örnek olarak alalım. Başkalarının hayatını kurtarmak için iki böbreğinden birini gönüllü olarak vermek isteyen birilerinin olması muhtemel iken, insanları bir başka kişiye böbrek vermeleri için zorlamak hak-

sızlık olarak görülecektir. Diğer insanlara karşı olan yükümlülüklerimiz, bu kişilerin ailemiz, arkadaşlarımız, komşularımız, hemşerilerimiz ya da tamamıyla yabancı kişiler olup olmadıklarına bağlı olarak geniş ölçüde değişmektedir.

Fazilet Anlamında Sosyal Adâlet

Bu görüş insanların hak ettikleri ya da layık oldukları şeyleri almaları gerektiği düşüncesine dayanmakta ve insanların hakları olan şeyleri almaları gerektiği düşüncesiyle yüzeysel açıdan benzerlik taşımaktadır. Bu durum, eylemlerin, çabaların, becerilerin, hareketlerin, sonuçların, bir kişinin ekonomik değerini meşru kıldığı inancına dayanmaktadır. Çok çalışan bir insanın işinde başarısız olduğunu ya da sevmediğimiz birinin işinde başarılı olduğunu görmek hayal kırıcı olabilir. Ancak, üretilen şeylerden ziyade gösterilen çabaların ödüllendirilmesi saçma bir düşüncedir. Bu, büyük bir çabayla çukur kazıp onu yeniden dolduran bir kişiye, az bir çabayla değerli bir şey üreten kişiden daha fazla para ödenmesi gerektiği anlamına gelir. Malların minimum maliyet ve çabayla üretilmesi arzulanır bir şeydir; böyle bir durumda etkinlik sağlanır ve refah en yüksek düzeye çıkar. Bu nedenle, fazilet ilkesi tehlikeli bir düşüncedir ve refaha yönelik bir tehdittir. Bu ilke Marx'ın yanlış olan emek-değer teorisine de yakın durmaktadır.

Friedrich Hayek “toplumsal açıdan değerli olmanın” adâletin temelini oluşturamayacağını ifade etmiştir. İlk olarak, bu durum toplumun ortak bir amacı olduğunu ve herkese bu ortak amaca yaptığı katkının derecesine göre değer biçilebileceğini varsaymaktadır. Ancak, toplum geniş bir çeşitliliğe sahip farklı amaçları olan bireylerden oluşmaktadır. İkinci ola-

rak, her işin ya da mesleğin toplum açısından değeri üzerinde hiçbir uzlaşma yoktur. Hemşireler askerlerden veya kasaplar öğretmenlerden daha fazla mı para kazanmalıdır? Toplumun üyeleri aynı eylemi ya da hizmeti çok farklı biçimde değerlendireceklerdir. Değer, tamamıyla öznel (subjektif) olduğundan dolayı nesnel (objektif) bir ölçüye sahip değildir. Üçüncü olarak, arzu edilen şeylerin çoğu gösterilen çabaların ya da ahlâkî açıdan değerli olmalarının değil, doğal becerilerin ve niteliklerin bir sonucudur. Bazı kişiler diğer insanların takdir ettiği iyi bir sese ya da güzel bir görünüme sahip olarak doğabilirler. Bu bize şarkıcıların ya da aktörlerin ahlâkî nitelikleri hakkında hiçbir şey ifade etmez. Fazilet üzerine kurulmuş bir toplum, bu kişilerin hizmetlerine yönelik talep için gerekli olan şartları sağlayamayacaktır. Bir malın değeri onu arzeden kişinin niteliği ile bağlantılı değildir. Dördüncü olarak, söz konusu durumda, kimin neyi hak ettiğine karar verecek kişilere çok büyük bir güç verilecektir. Bunların değerli olarak gördükleri şeyler ödüllendirilecek ve diğer fikirler görmezden gelinecektir.

Hayek'e göre, "Maddi ödüllerin çoğunlukla insanların değerli gördükleri şeylere denk düşmesi ne arzulanır ne de uygulanabilir bir şeydir; bireylerin konumlarının akranlarının onların sahip olduğu faziletlerle ilişkin görüşlerine zorunlu olarak bağlı olmaması, özgür bir toplumun gerekli bir niteliğidir."

Liyakat ya da fazilet, değeri belirlemede önemli bir unsurdur; belki de en önemlisidir. Genel itibarıyla, daha çok ya da daha üretken çalışan, iyi bir eğitim almak için fedakârlıkta bulunan kişiler ödüllendirilir. Fakat, ahlâkî değerle bağlantılı olmayan zekâ, görünüm ve talih de birer unsurdur. Bunların oynadığı rolü ölçmek imkânsızdır. Modern sosyolojinin kuru-

cularından biri olan Herbert Spencer'in dikkati çektiği üzere, özgür bir toplumda değeri bireyler ya da gruplar değil, arz ve talep belirlemektedir. Bunu da tüketicilerin, işçilerin ve işverenlerin her gün aldığı milyonlarca karar vasıtasıyla piyasa gerçekleştirmektedir.

Haklar Anlamında Sosyal Adâlet

Eğer sosyal adâlet diye bir şey varsa, bu, haklar üzerinde temellenmelidir. Nozick'in öne sürdüğü üzere, adâlet tarihsel bir niteliktedir ve belirli bireylerin refahlarını nasıl edindiklerine dayanmaktadır. Adâletin, sosyal adâlet teorilerinin hedefi olan nihâi durumla ya da belirli bir kalıba sokulmuş bölüşümle ilgilenmesi mümkün değildir. Bu nedenle, maddî bölüşüme uygun düşen bir toplumsal adâlet teorisi, diğer her yerdeki aynı türden adâlet kurallarına dayanacaktır. Kurallara uymakla ilişkili olacaktır. Bu teori, diğer insanların da haklarına aynı saygıyı göstermek koşuluyla, bireylerin kendi anladıkları şekildeki istek ve ihtiyaçlarını takip etmelerine izin veren usule ilişkin bir adâlet teorisidir.

Adâleti Savunmak

Yunanlı filozoflar adâletin iyi bir toplumun temelini oluşturduğuna inanırken haklıydılar. Dolayısıyla, tüm partilerin kolektivistlerinin kendi güç ve yeniden dağıtım arzularını desteklemek için adâletin dilini kullanmaya çalışmaları anlaşılabilir bir şeydir. Toplumsal adâlet talepleri gerçek adâlete ve özgür topluma yönelik ciddi birer tehdittir ve bunlara sert bir şekilde karşı koymak gerekir. Adâlete olan bağlılık, sosyal adâlet düşüncesinin reddedilmesini gerektirir.

Okuma

Norman Barry, *An Introduction to Modern Political Theory*, Londra, Macmillan, 2000, 6. bölüm.

Friedrich Hayek, *Law, Legislation and Liberty, Cilt 2, The Mirage of Social Justice*, Londra, Routledge, 1976, 8. ve 9. bölümler.

David Hume, *A Treatise of Human Nature*, Oxford, Clarendon Press, 1972 (1740).

J. R. Lucas, *Democracy and Participation*, Harmondsworth, Penguin, 1976, 7. bölüm.

Robert Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, Oxford, Blackwell, 1974, 7. bölüm.

Adam Smith, *A Theory of Moral Sentiments*, Indianapolis, Liberty Press, 1976 (1759), 2. kısım.

Thomas Sowell, *The Quest for Cosmic Justice*, New York, Free Press, 1999.

Düşünmek için Sorular

1. Toplumunuz ne kadar âdil?
2. Toplumunuzdaki gelir ve refah dağılımı âdil mi?
3. Refah zengin ülkelerden fakir ülkelere doğru yeniden dağıtılmalı mıdır?